

בקצרה

מטבח במוצב צבאי נטוש. שימור עטלפים במוצבי הבקעה - מיזם משותף לחטיבת הבקעה, החברה להגנת הטבע ורשות הטבע והגנים, במסגרת "צבא ההגנה לטבע" | צילום: שמוליק ידוב

בקצרה

בקיץ 2013 נהרסו שניים ממוצבי תל-ישימעאל בפתחת עמק בית שאן. הרס המוצבים, שיצאו מכלל שימוש, הביא לקבורתם בחיים של מאות עטלפים מהמין פֶרְסֶפּוֹן (*Asellia tridens*), ששכנו במוצבים הנטושים. פעילות נרחבת להעלאת המודעות של כוחות הביטחון תבטיח לא רק שדבר דומה לא יקרה בשנית, אלא אף שאוכלוסיית העטלפים בבקעת הירדן תשגשג.

באוקטובר 1994 נחתם הסכם השלום בין ישראל לבין הממלכה הירדנית ההאשמית. בעקבות זאת שינה צה"ל את היערכותו לאורך גבול השלום, ופינה רבים ממוצביו. למוצבים העזובים נכנסו אט אט אורחים חדשים: עטלפי חרקים. העטלפים מצאו במוצבים תחליף למשכנות הטבעיים שלהם: מערות, סדקים וכוכים טבעיים, שנפגעו כתוצאה מפעילות האדם.

"וכתחו חרבוֹתָם לאֲתִים" ומוצביהם למשכנות עטלפים

שמוליק ידוב

מרכז יונקים, החברה להגנת הטבע
shmuliki@spni.org.il

על התאמת תקרות המוצב לצורכי העטלפים. כחודש לאחר מכן יצאו המפקדים, הפעם בראש חיילי החטיבה, ופשטו על ארבעה מוצבים נוספים שזכו לטיפול דומה. במסגרת תכנית "צבא ההגנה לטבע" יותאמו עשרה מוצבים נוספים במהלך החורף הקרוב, וכך תושלם התאמת רוב מוצבי בקעת הירדן לשמש משכן מתאים לעטלפים. כמו כן, תופעל תכנית להעלאת המודעות בקרב חיילי החטיבה לחשיבות שימורם של העטלפים ולדרכים שבהן חיילי החטיבה יכולים לעזור לשימור. כדי לעמוד במשימה זו יוכשרו חיילים ומפקדים לתפקיד "מוטרי עטלפים"; כמו כן, יופעלו בקרב חיילי החטיבה תכניות שמטרתן הגברת המודעות לייחודיותו של בית הגידול העשיר שהחטיבה פועלת בו, והבנת הצורך בשמירה על תנאי תברואה נאותים כדי שהרכב המינים הטבעי בשטח יישמר.

כיום אין חייל בחטיבה שנשאר אדיש לאוכלוסיות העטלפים, ומפקדי החטיבה פועלים בצורה נמרצת להבטחת קיומם של העטלפים במוצבים. למודעות זו תפקיד קריטי לשימורם של העטלפים. פגיעה בעטלפים, כדוגמת זו שהתרחשה במוצבי תל-ישמעאל, לא תתרחש שנית.

עטלפים מהמין פֶּכְסֶפּוֹן שמצאו את משכנם במוצב נטוש | צילום: ערן עמיחי

את התופעה הזו גילה איש רשות הטבע והגנים אבים אתר, שב-1996 מצא בביקור אקראי במוצב "פסיון" הסמוך לאתר הטבילה קאסר אל-יהוד, שהמוצב הנטוש אוכלס בכמה מינים של עטלפי חרקים. אבים פנה לד"ר ערן לוין ממרכז יונקים של החברה להגנת הטבע, שהחל לחקור את התופעה. התברר שבמוצבים הנטושים משתכנים 12 מינים של עטלפים, חלק מהם נדירים ומוגדרים בסכנת הכחדה אזורית או עולמית. עוד התברר, שבקעת הירדן היא מאזורי המפגש היחידים בעולם למינים רבים, שמוצאם מאפריקה, מאסיה ומאירופה.

לנוכח הפגיעה הקשה באוכלוסיית עטלפי החרקים בארץ בכלל ובקעת הירדן בפרט (למשל בגלל שימושי אדם במערות משכן ובעקבות הדברה שכוונה כלפי עטלפי פרות אך פגעה באופן חמור גם בעטלפי חרקים), נראה היה שהמשכנות החדשים במוצבים יכולים לפצות במידה מסוימת על הפגיעה הקשה במשכנות הטבעיים, ושהתאמתם לקליטת אוכלוסיות גדולות יותר יכולה לתרום בצורה משמעותית למאמץ לשימור עטלפי החרקים. כדי להצליח במשימה זו פעלו ד"ר ערן לוין וערן עמיחי ממרכז יונקים של החברה להגנת הטבע, בשיתוף עם רשות הטבע והגנים, קרן הדוכיפת, חטיבת הבקעה והעמקים (האחראית על האזור) ומתנדבים. הפעילות כללה ניטור של המוצבים וכן ביצוע עבודות להתאמתם לקליטת אוכלוסיות עטלפים גדולות יותר על-ידי יצירת משטחים מחוספסים על תקרות המוצבים החלקות. ניכר שמהר מאוד למדו העטלפים לנצל את המוצבים המותאמים, ואוכלוסיות העטלפים גדלו בצורה משמעותית במוצבים שעברו התאמה.

בשנת 2011 נפתח אתר הטבילה בקאסר אל-יהוד לביקורים חופשיים, והוקם בו אתר תיירות קבוע. בסיועה של קרן הדוכיפת הוחלט להעביר לאתר, שמאות אלפי צליינים מבקרים בו מדי שנה, שידור ישיר ממוצב פסיון. השנה הוחלט להרחיב את תפוצת השידור ממוצב פסיון: החברה להגנת הטבע, בשיתוף עם רשות הטבע והגנים, רכשה ציוד מתאים להעברת השידור ברשת האינטרנט, כך שכיום הוא זמין לציבור הרחב באתר www.batsinbunkers.org. חמישה מוצבים נוספים הותאמו בחורף שנת 2014 לשמש משכן לעטלפים, ומתוכננת התאמה של עשרה נוספים בחורף 2015. פעילות חטיבת הבקעה והעמקים לשימור העטלפים במוצבים זכתה להשתלב במיזם "צבא ההגנה לטבע", שבו יחידות צבאיות נושאות באחריות סביבתית, ולא רק באחריות ביטחונית, על שטחן.

במהלך פברואר 2014 פשטו מפקדי החטיבה על מוצב בדרום הגזרה החטיבתית, שידוע היה שהוא מאכלס עטלפים, אך טרם עבר התאמה. לאחר שמיעת הרצאת רקע מדעית עמלו המפקדים